

spec. 19.00.01/ Z.U. Kryzhanovska ; Volyn. Derzh. Un-tu im. L. Ukrainki, 2011. – 20 p

Kravchuk S.M. Professional self-realization of personality as socio-psychological phenomena. The article is devoted to the problem of professional self-realization of the individual. The main directions and approaches to studying of the professional self-realization of the individual in scientific literature are considered.

It is noted that professional self-realization of the individual as a social and psychological phenomenon, is investigated in the context of specifics of professional genesis and sociogenesis of the individual, having an essential impact on quality indicators of the course of these processes.

It is noted that most fully the multiple-aspect of the phenomenon of professional self-realization reveals itself in combination with studying of the contiguous categories (professional self-determination, professional self-identification, professional reflection, professional competence, professional self-assessment, professional self-awareness, etc.).

A need and expediency of systematization of scientific practices on careful studying of the professional self-realization of the specialists of rescue and fire fighting services is emphasized.

Keywords: professional self-realization, experts, professional activity, professional competence.

УДК: 159.938

Кружева Т.В.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ НАУКОВЦІВ

Кружева Т.В. Деякі особливості професійного самоздійснення науковців. В статті викладаються та обговорюються результати емпіричного дослідження деяких особливостей показників, критеріїв та детермінант професійного самоздійснення науковців (вчених-дослідників). Визначено спільні та відмінні особливості різновидів професійного самоздійснення, показників самоефективності, мотиваційного компоненту та самоактуалізаційних якостей в залежності від віку (етапів професійного самоздійснення). На основі узагальнення отриманих результатів намічені шляхи сприяння професійному самоздійсненню вчених-дослідників.

Ключові слова: професійне самоздійснення, вчений-дослідник, показники, критерії, детермінанти професійного самоздійснення, професійна самоефективність.

Кружевая Т.В. Некоторые особенности профессионального самоосуществления ученых. В статье излагаются и обсуждаются результаты эмпирического исследования некоторых особенностей показателей, критериев и детерминант профессионального самоосуществления ученых-исследователей. Определены общие отличительные особенности разных видов профессионального самоосуществления, показателей самоэффективности, мотивационного компонента и самоактуализационных качеств в зависимости от возраста (этапов профессионального самоосуществления). На основе обобщения полученных результатов намечены пути содействия профессиональному самоосуществлению ученых-исследователей.

Ключевые слова: профессиональное самоосуществление, ученый-исследователь, показатели, критерии, детерминанты профессионального самоосуществления, профессиональная самоэффективность.

Постановка проблеми. Соціально-економічні перетворення в нашому суспільстві диктують необхідність формування творчо активної особистості, спроможної ефективно й нестандартно вирішувати нові життєві проблеми. Нинішня суспільна практика зазнає відчутної перебудови, оскільки вона

сьогодні становить якісно новий простір для розгортання самоефективності особистості як суб'єкта перетворювальної діяльності в різних сферах життя. Все зазначене вище напряму стосується й науки, роль та значення якої завжди був не заперечним, а звідси – все більш стійким і гострим стає інтерес до людей, які її творять.

Науковець в своїй діяльності намагається спиратися на власні сили, прагне до особистісного зростання, у нього в процесі професіоналізації набувають особливого значення такі якості, як усвідомлення себе, незалежність, креативність, автономність та інші.

Становлення та розвиток особистості науковця багатьма дослідниками розуміється як багатофакторний, багаторівневий і багатовекторний процес. Цей процес на кожному етапі (віковому проміжку) зумовлений виникненням суперечностей, труднощів, проблем, вирішення яких дозволяє особистості рухатися в напрямку зростання й розвитку, підштовхує їх до цього.

Актуальність дослідження стосовно професійного самоздійснення науковця зумовлена тим, що ефективна реалізація людини в професії, трудовій діяльності в цілому, а науковця, зокрема, забезпечує психологічний комфорт, який, крім матеріального статку, допомагає людині проявити свою індивідуальність, набути певного статусу, позитивного соціального досвіду, сприяє напрацюванню навичок, допомагає навчитися вирішувати актуальні для неї не тільки професійні, але й життєві проблеми, задовольнити потребу в приналежності до певної соціальної спільноти, «здійснити», самоактуалізувати себе тощо.

Вихідні передумови. Якщо стосовно життєвого самоздійснення напрацьовано значний як теоретичний, концептуальний, критеріальний, змістовний та емпіричний матеріал (К.А. Абульханова-Славская, 1979, 1991; А.Б. А.І. Алонцева, 2001; А.М.Большакова, 2011; А.П. Бодальов, 1998; В.П. Зінченко, Е.Б. Моргунов, 1994; Н.А. Логінова, 1978; Е.А.Лукіна, 2006; С.Д. Максименко, 2006; А.Маслоу, 1997; С.Л.Рубінштейн, 2001; О.Б. Старовойтенко, 1992; Т.М. Титаренко, К. Штайнер, 2003), то стосовно професійного самоздійснення, його сутності, вирізняльних ознак, критеріїв, етапів робіт обмаль (О.М. Кокун, 2014; О.М. Корніяка, 2014), що робить актуальним вивчення зазначеної проблеми стосовно вченого-дослідника.

Метою дослідження є аналіз емпіричних результатів особливостей професійного самоздійснення фахівців науково-дослідницького напрямку роботи в контексті формування їх сенсожиттєвих орієнтирів у сучасному мінливому світі, усвідомлення власних успіхів чи не успіхів, стійких конативних проявів на тривалому шляху перебування в професії, починаючи від входження в професію (молоді спеціалісти) до досягнення людиною вершин професіоналізму, сукупними індикаторами якого є різні види компетентностей: соціальна, особистісна, індивідуальна, психологічна, соціально-перцептивна, соціально-психологічна, аутопсихологічна, комунікативна, психолого-педагогічна.

В даному матеріалі оцінювалися деякі узагальнені характеристики професійного самоздійснення вчених як у віковому (21 - 30; 31 - 50; 51 і більше-літні), так і статусному (кандидати, доктори – наявна наукова ступінь), а також доценти, професори, старші наукові співробітники – носії наукових звань. В першій віковій групі (21 – 30-літні) переважали молоді спеціалісти без ступеню. Аналізувалися: загальний, внутрішній та зовнішній види професійного становлення, рівень самоефективності професійної діяльності, рівень загальної мотивації та її різновиди (позитивна, негативна; внутрішня й зовнішня), як спонуки до реалізації себе в професії (О.М. Кокун, 2014). Був також використаний тест самоактуалізації А. Маслоу з метою отримання низки характеристик рівня особистісної самоактуалізації, який може виступати в контексті даного матеріалу критерієм професійного самоздійснення.

Як вже зазначалося, в дослідженні взяли участь науковці – вчені-дослідники (психологи). В узагальненому вигляді (в даному матеріалі без акценту на специфіці діяльності психолога, його індивідуально-психологічних особливостях) у науковця практично відсутня спрямованість на спілкування, натомість наявний інтерес до абстрактних проблем й інтелектуалізації діяльності, дослідницької роботи, пізнання нового (пізнавальний інтерес). Професійний вибір зазвичай стосується математичних і природничо-наукових дисциплін.

Науковець – вчений-дослідник надає перевагу:

- збиранню інформації, її систематизації, аналізу;
- виконанню складних або абстрактних завдань;
- розв'язанню проблем через розмірковування, аналіз гіпотез і теорій;
- незалежній, самостійній роботі з опорою на самого себе;
- виконанню наукової чи лабораторної роботи, в яких переважають більше розмірковування, ніж дії.

Дослідницькі здібності:

- математичні;
- аналітичні навички;
- схильність до науки; раціонального, логічного аналізу;
- навички письмового висвітлення думки;
- раціональність, ерудованість.

Особистісні якості й цінності:

- незалежність, самостійність, самомотивація, орієнтованість на завдання, результат, зануреність у роботу;
- стриманість, інтроспективність, схильність до аналізу, раціональність, методичність;
- допитливість, інтелектуальність, оригінальність, креативність, ерудованість;
- впевненість у собі, орієнтованість на нетрадиційні цінності й настанови;
- переважаючий стиль роботи: з'ясовує значну кількість деталей, перш ніж зробити остаточний висновок, прагне з'ясувати причини, що стоять за

тим чи іншим явищем, іноді може занадто фокусуватися на деталях і не розглядати проблему в цілому, може зазнавати певних труднощів щодо прийняття рішень та по-новому подивитися на проблему, переглянути свою позицію щодо тієї чи іншої інформації (Романова, 1999).

Результати дослідження. В зв'язку з поставленим завданням в першу чергу зосередилися на з'ясуванні рівня загального професійного самоздійснення, його різновидів і складових у досліджуваних фахівців в залежності від віку, тобто, на різних етапах професійного самоздійснення (таблиця 1).

Таблиця 1

Середньо-груповий рівень (у відсотках) показників професійного самоздійснення у вчених-дослідників відповідно до віку (етапів професійного самоздійснення)

Вікові групи	Загальний рівень професійного самоздійснення	Рівень внутрішнього професійного самоздійснення	Рівень зовнішнього професійного самоздійснення
21 – 30 років	56,4	60,8	52,0
31 – 50 років	73,3	74,1	72,5
51 і більше років	64,9	65,3	64,9
В цілому по виборці	69,1	69,7	68,7

Так, зокрема, в цілому по вибірці (спочатку без врахування вікового аспекту) загальний рівень професійного самоздійснення в середньому становить 69,1 %, тобто досягає середнього рівня з тенденцією до високого. Розглядаючи далі загальний рівень професійного самоздійснення, звертає на себе той факт, що найбільш виражений даний показник спостерігається у віковій групі 31 – 50-літніх, він становить 73,3 % (високий рівень), що на 22,7 % переважає цей показник у 21 – 30-літніх (у них він становить 56,4 %) та на 8,4 % порівняно зі значеннями даного показника по групі 51 і більше-літніх, у яких він становить 64,9 % (середньо – високий рівень). Отримані результати дозволяють припустити, що найбільш насиченим і продуктивним у професійному становленні науковця є період із 30 до 50-ти років. Саме в цей період переважно досягаються професійні й статусні звершення, що й відбивається на суб'єктивізації професійного самоздійснення, та деталізується в показниках його різновидів (внутрішнього та зовнішнього).

Як показав аналіз в цілому по вибірці й окремо по віковим групам, рівень внутрішнього самоздійснення, яке трактується, як професійне самовдосконалення, що спрямоване на підвищення різновидів професійної компетентності та розвиток професійно-важливих якостей, хоча й незначно, але все ж таки перевищує рівень зовнішнього (досягнення значущих здобутків у різних аспектах професійної діяльності). Виявили також, що якщо переважання рівня внутрішнього самоздійснення у 31 – 50-літніх становить всього + 1,6 %, а у 50-

літніх і більше + 1,8, то у молодих спеціалістів це переважання фіксується на рівні + 8,8 %. Інакше кажучи, в другій і третій експериментальних групах відмінності між рівнем внутрішнього та зовнішнього професійного самоздійснення знаходиться в межах 2-х відсотків, тобто практично співпадають, чого не можна сказати про 21 – 30-літніх, у них ця різниця досягає майже 9-ти відсотків (таблиця 2).

Таблиця 2

Порівняння (у відсотках) рівнів внутрішнього та зовнішнього професійного самоздійснення вчених – дослідників різних вікових груп

Вікові групи	Рівень внутрішнього професійного самоздійснення (1)	Рівень зовнішнього професійного самоздійснення (2)	Різниця (1 – 2)
21 – 30 років	60,8	52,5	+ 8,8
31 – 50 років	74,1	72,5	+ 1,6
51 і більше	66,4	64,6	+ 1,8
В цілому по виборці	67,1	63,2	+ 3,9

Індивідуальні варіації значень загального рівня професійного самоздійснення різняться в різних вікових групах, інакше - етапах професійного становлення. Так, зокрема, у молодих спеціалістів даний показник варіює в діапазоні значень 51,9 – 60,7 % (середній рівень); у професіоналів (41 – 50-літніх) діапазон варіацій фіксується на рівні 60,0 % (мінімальні значення) і 82,0 % (високий рівень) – максимальні значення; у досліджуваних третьої вікової групи показники змінюються в діапазоні значень від 61,3 % до 80,0 %.

Таким чином, аналіз значень рівня загального професійного самоздійснення виявив варіативну середньогрупову динаміку залежно від віку (етапів професійного становлення фахівців). Так, зокрема, найвищий рівень – 74,1 % фіксується у 31 – 50-літніх; в групі 51 і більше-літніх – значення показників дещо зменшується – 64,9 % (середній рівень). Цей показник все ж переважає середньо групові значення групи молодих спеціалістів (60,8 %). Аналогічні зміни зафіксовані й стосовно показників як внутрішнього, так і зовнішнього професійного самоздійснення. Отримані результати напевно зумовлюються тим, що фахівці, дорослішаючи досягають професійної зрілості, у них формується готовність на досягнення нових професійних цілей і звершень. Зменшення середньогрупових значень рівня загального професійного самоздійснення у науковців після 50-ти років (ближче до 60-ти) можливо пояснюється певним зменшенням потреби у професійних досягненнях в силу вже наявних, досягнутих статусних здобутків.

Стосовно внутрішньо- і зовнішньопрофесійного самоздійснення, що є формами загального, то й тут виявлені подібні тенденції: у молодих спеціалістів – середній рівень значень, далі у 31 – 50-літніх – високий рівень, в групі досліджуваних після 50-ти і більше – значення фіксуються в середньому та середньо – високому діапазоні.

Далі були проаналізовані 10-ть ознак професійного самоздійснення: п'ять (1.1. – 1.5.) діагностують внутрішньо професійне самоздійснення й п'ять (2.1. – 2.5.) – зовнішньо професійне (Таблиця 3). Як і стосовно загального професійного самоздійснення, так і тут виявили підвищення значень зі збільшенням віку порівняно з віковою групою 21 – 30-літніх 9-ти показників: в середньому по групі молодих спеціалістів рівень значень фіксується на рівні значень середнього діапазону (56.4 %); у 30 – 50- літніх – на рівні значень високого рівня (73,3 %); у науковців після 50 і більше років (65,5 %) – середньо-високий рівень. В зазначеному діапазоні змінюються наступні показники: потреба в професійному вдосконаленні, наявність проекту власного професійного розвитку, переважаюча задоволеність власними професійними досягненнями, формування власного “життєвого простору” (внутрішньо професійне самоздійснення); досягнення поставлених цілей, визнання досягнень фахівця професійним співтовариством, використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями, розкриття особистого потенціалу та здібностей у професії, високий рівень творчості при здійсненні професійної діяльності (зовнішньо професійне самоздійснення). Разом із тим, такий показник зовнішньо професійного самоздійснення як постійна постановка нових професійних цілей у молодих спеціалістів фіксується на рівні 70,0 % і переважає даний показник досліджуваних інших вікових груп. Можливо це пояснюється тим, що молоді спеціалісти ставлять перед собою амбіційні цілі й, головне, вони вірять у їх досягнення. Натомість, такий показник як реальне досягнення поставлених професійних цілей (2.1. – зовнішньо професійного становлення) в результаті суб'єктивізації фіксується на рівні 53,3 %. Цікаво, що даний показник у двох інших вікових групах виявився дещо меншим – 69,3 % у 31 – 50-літніх й 65,5 % відповідно у фахівців після 50-ти років. Тобто з віком і напевно набуттям професіоналізму формується певна узгодженість між поставленими цілями, прагненням їх реалізувати й реальним їх досягненням.

Звертають на себе увагу виявлені у другій віковій групі високі значення такого показника як наявність високого рівня творчості при здійсненні професійної діяльності. Цей показник у фахівців більш старшого віку дещо зменшуються, але, тим не менш, фіксується на рівні 66,6 % (середньо - високий рівень). Ймовірно наявність творчого потенціалу та можливість його реалізувати в професії і є визначальною ознакою діяльності науковця, а можливо й мотиватором вибору професії, що необхідно враховувати при профвідборі та профорієнтаційній роботі.

**Порівняння ефективності (у відсотках) професійного
самоздійснення вчених – дослідників різних вікових груп за показниками
опитувальника професійного самоздійснення**

Показники професійного самоздійснення	Вікові групи		
	21 - 30- літні	31 - 50- літні	51 і більше- літні
Загальне професійне само- здійснення	56,4	73,3	64,9
Внутрішньпрофесійне самоздійснення	60,8	74,1	65,3
Зовнішньпрофесійне самоздійснення	52,0	72,5	64,9
1.1. Потреба в професійному вдосконаленні	66,6	77,3	68,9
1.2. Наявність проекту власного професійного розвитку	60,0	76,0	64,4
1.3. Переважаюча задоволеність власними професійними досягненнями	53,3	72,0	65,4
1.4. Постійна постановка нових професійних цілей	70,0	69,3	65,5
1.5. Формування власного «життєвого простору»	53,3	76, 0	67,8
В цілому по показникам (1.1. – 1.5)	60,8	74,1	66,4
2.1. Досягнення поставлених професійних цілей	53,3	74,6	62,2
2.2. Визнання досягнень фахівця професійним співтовариством	43,3	72,0	66,7
2.3. Використання професійного досвіду та здобутків фахівця іншими фахівцями	53,3	64,0	64,4
2.4. Розкриття особистісного потенціалу та здібностей у професії	60,0	78,7	63,3
2.5. Високий рівень творчості при здійсненні професійної діяльності	50,0	73,3	66,6
В цілому по показникам (2.1. – 2.5.)	52,0	72,5	64,6

Ми зумисно деталізовано прописали різні аспекти аналізу емпіричного матеріалу стосовно загальнопрофесійного самоздійснення, його різновидів та етапів (вікових періодів), оскільки розгляд інших показників виявив переважно подібну варіативну динаміку в залежності від віку та тривалості перебування в професії вченого – дослідника.

Так, зокрема, використання в дослідженні методики – шкали самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема, дало змогу з'ясувати суб'єктивно оцінюваний рівень самоефективності, тобто впевненості (переко-нання) людини щодо її потенційної здатності організувати та здійснити власну діяльність, необхідну для досягнення певної актуальної мети. Також самоефективність розуміється і як продуктивний процес інтеграції когнітивних,

соціальних та поведінкових компонентів задля здійснення оптимальної стратегії дій у різноманітних життєвих та професійних ситуаціях.

З'ясовано, що середньо груповий, загальний рівень самоефективності у 21 – 30-літніх дорівнює 67,5 % (середньо-високий рівень); у 31 – 50-літніх практично співставимий з попереднім результатом - 68,0 %, в той час як у фахівців після 50-ти років значення цього показника знаходиться на рівні 78,7 %. Можна припустити, виходячи з отриманих результатів та сутності поняття (психологічного феномену) самоефективності, що молодим спеціалістам бракує впевненості у свої сили, переконаності щодо власної спроможності організувати та здійснити певні дії на шляху досягнення своїх цілей. Як правило, молоді спеціалісти перебувають під контролем керівництва й їх здатність діяти самостійно обмежена рамками статутних і статусних обов'язків. Спеціалісти ж наступної вікової категорії (31 – 50-ти років), як правило, досягають вершин майстерності, вправності, різноманітних професійних компетентностей, але у них, можливо, продуктивний процес інтеграції різних компонентів професійної діяльності (когнітивних, соціальних, поведінкових) все ще знаходиться в стані становлення. І тільки після 50-ти, якщо точніше, то ближче до 60-ти років, самоефективність, звичайно, в межах індивідуальних варіацій, отримує ознаки певної сформованості.

Далі розглянемо, прагнучи перебувати чітко в межах методики К. Замфіра у модифікації Р. Реана, особливості мотивації професійної діяльності. В основу даної методики покладена концепція внутрішньої (ВМ) й зовнішньої мотивації. Коли для особистості першочергове значення має діяльність сама по собі, то говорять про внутрішній тип мотивації. Про зовнішній тип мотивації ведуть мову, коли в основі професійної діяльності лежить прагнення до задоволення інших потреб, зовнішніх по відношенню до змісту самої діяльності (мотиви соціального престижу, фінансового поцінування тощо). Зовнішні мотиви поділяються на зовнішні позитивні (ЗПМ) та зовнішні негативні (ЗНМ). Зовнішні позитивні мотиви справляють на особистість більш ефективну дію, ніж зовнішні негативні.

Аналіз результатів показав, що загальний рівень професійної мотивації варіює в залежності від віку (етапів професійного становлення). Так, зокрема, дуже високий рівень (в межах 92,0 %) суб'єктивно відмітили у себе молоді спеціалісти (21 – 30-літні); у 31 50-літніх цей показник фіксується на рівні вже 70,0 %, а у найстаршій категорії досліджуваних показник загального рівня професійної мотивації знову переходить межу високого рівня (82, %), але все ж менше, ніж значення цього показника у молодих спеціалістів. Виявлені кількісні особливості дозволяють припустити, що молоді спеціалісти й фахівці пенсійного й передпенсійного віку односпрямовано позитивно мотивовані на реалізацію себе (молоді спеціалісти) й можливо затриматися в професії й продовжувати свою реалізацію в процесії (спеціалісти 51-літні і старші).

В даному матеріалі ми тільки побіжно припустили можливі пояснювальні варіанти отриманих результатів. Без сумніву в реальному житті все видається значно складнішим. Що ж стосовно 70,0 % в середньому по групі рівня

професійної мотивації у 31 – 50-літніх, то пояснення цьому, можливо, потрібно шукати в тому, що цей віковий період позначений як в цілому значними життєвими, так і професійними навантаженнями на шляху досягнення професійних звершень і тому діапазон мотиваційних спонук є різноплановим і різноспрямованим.

Підтвердженням висловленому вище є наступне. Згідно методики на підставі отриманих результатів, визначається мотиваційний комплекс особистості, який являє собою тип співвідношення між собою трьох видів мотивації: ВМ, ЗПМ, ЗНМ. До найкращих, оптимальних, мотиваційних комплексів відносять такі два види сполучень: ВМ > ЗПМ > ЗНМ і ВМ = ЗПМ > ЗНМ.

Аналіз отриманих в даному дослідженні мотиваційних комплексів засвідчив наявність в усіх вікових групах (етапах професійного становлення) різноманітних поєднань мотиваційних комплексів як позитивного, негативного так і невизначеного (а рамках даного матеріалу) характеру. В цілому серед досліджуваних переважають позитивні типи сполучень, коли ВМ > ЗПМ > ЗНМ. Натомість виявлені й такі: ВМ > ЗПМ < ЗНМ; ВМ > ЗПМ = ЗНМ; ВМ = ЗПМ = ЗНМ. Отже дослідження виявило ще й проміжні мотиваційні комплекси, які в рамках даного матеріалу не можуть бути оцінені з точки зору їх ефективності для професійного самоздійснення.

Таблиця 4

**Особливості самоактуалізації (у відсотках)
вчених-дослідників різних вікових груп**

№	Показники самоактуалізації	Вікові групи		
		21-30-літні	31-50-літні	51 і більше-літні
1	Орієнтація в часі	38,2	62,4	40,2
2	Шкала «підтримка»	36,2	54,0	44,7
3	Цінісна орієнтація	42,5	52,5	46,7
4	Гнучкість поведінки	50,0	60,8	45,1
5	Сензитивність	23,1	44,6	41,0
6	Спонтанність	42,9	60,0	34,5
7	Самоповага	53,3	66,7	40,0
8	Самоприйняття	50,0	58,5	44,2
9	Погляд на природу	50,0	58,5	48,3
10	Синергічність	42,9	34,5	38,1
11	Прийняття агресії	37,5	49,3	40,5
12	Контактність	25,0	57,0	51,7
13	Пізнавальні потреби	27,3	50,9	45,3
14	Креативність	32,1	44,3	30,9
	В цілому:	38,9	54,9	43,1

Перейдемо далі до розгляду особливостей самоактуалізації (методика Е. Шострем) вчених – дослідників (таблиця 4).

Найчастіше під самоактуалізацією розуміють самоздійснення, тобто, психічне зростання і дозрівання, пробудження і прояв прихованих можливостей людини. Це збереження й розвиток себе, максимальне виявлення кращих якостей своєї особистості, закладених у неї від природи (К.Р. Роджерс, 1994). Самоактуалізація – це процес, який пов'язаний з певними цінностями особистості, з розв'язанням особистісних протиріч. В основі опитувальника лежить ідея самоактуалізації А. Маслоу та інших теоретиків екзистенційно-гуманістичного напрямку в психології. Шкали самоактуалізаційного тесту (САТ) (чи окремі складові) характеризують основні форми самоактуалізації. Даний тест (САТ) вимірює самоактуалізацію за двома незалежними одна від одної базовими шкалами (орієнтація в часі та підтримки) й 12-ма додатковими.

Отриманий емпіричний матеріал дозволяє зазначити наступне:

- в цілому по експериментальних групах виявлена залежність загального рівня самоактуалізації від віку. Зокрема, найбільш продуктивний рівень загальної самоактуалізації виявили в групі 31 – 50-літніх, у яких він становить у відсотковому вимірі 54,9 %; досліджувані третьої вікової групи (50 і старші) суб'єктивізували рівень своєї самоактуалізації в межах 43,1 %, виявивши цим середньо-низький діапазон значень; молоді ж спеціалісти (21 – 30-літні) оцінили загальний рівень самоактуалізації лише в 38,9 %. Нагадаємо, що залежність від віку досліджуваних була виявлена й стосовно показників за іншими методиками;
- аналізуючи окремі самоактуалізаційні якості вчених- науковців в усіх трьох досліджуваних групах виявили широкий спектр індивідуальних варіацій окремих показників тесту. Так, зокрема, в другій віковій групі показники змінюються в діапазоні: мінімальні значення – 34,5 % (сінергічність) і максимальні – 66,7 % (спонтанність). У досліджуваних вікової групи після 50-ти: відповідно, мінімальні значення 30,9 % (креативність) і максимальні – 51,7 % (контактність). У молодих спеціалістів найнижчі значення виявлені по сенситивності (23,1 %) і максимальні - самоповага 53,3 %.

Таким чином, отримані результати засвідчили індивідуалізоні віковим цензом особливості як загального рівня самоактуалізації, так і окремих його характеристик. В найбільш продуктивній групі досліджуваних 31 – 50-літніх найбільш вираженими в 60-ти відсотковому діапазоні виявилися такі показники: 66,7 % - самоповага, 62,4 % - орієнтація в часі, 60,8 % - гнучкість поведінки, 60,0 % - спонтанність; у 50-ти відсотковий діапазон потрапили: 58,5 % - самоприйняття й стільки ж погляд на природу людини, 57,0 % - контактність, 54,0% - шкала підтримки, 52,5 % - ціннісна орієнтація; 50,9 % - пізнавальні потреби; діапазон 40-ка відсотків перейшли наступні показники: прийняття агресії (49,3 %), 44,6 % - сенситивність й 44,3 % - креативність. В цій групі найнижче значення припадає на показник сінергічності.

В такому ж ракурсі можуть бути представлені й кількісні вирази самоактуалізаційного тесту по іншим віковим групам.

Отриманий експериментальний матеріал дозволяє розробити відповідні корекційні заходи з формування оптимального рівня окремих показників, що

невідворотно позитивно проявиться й на загальному рівні самоактуалізації окремих вікових груп конкретних спеціалістів (вчених – дослідників).

Отже, стосовно можливих шляхів сприяння професійному самоздійсненню науковців, можна розглядати самоформування на основі самоосвіти чи за допомогою відповідних спеціалістів (психологів, зокрема) потреби в самоактуалізації. Зазначимо, що проблема самоактуалізації є досить ваговою в сучасному соціумі.

Під самоактуалізацією в психологічній науці розуміють бажання й прагнення людини стати тим, ким вона може стати. Людина, котра досягла цього вищого рівня, повністю використовує свої таланти, здібності, потенціал. У трактуванні К. Роджерса головним мотиваційним фактором індивіда є прагнення до самоактуалізації, яку він розумів, як процес реалізації людиною свого потенціалу з метою стати особистістю, що повноцінно функціонує і житті.

Повне розкриття особистості, тобто, її самоактуалізація та психічне здоров'я, з точки зору вченого, характеризується такими факторами, як:

- відкриття до нового досвіду;
- прагнення у будь-який окремий момент жити повним життям;
- здатність дослухатися більшою мірою до власної інтуїції та потреб, ніж до раціонального мислення та думки оточуючих;
- відчуття свободи;
- високий рівень творчості.

Життєвий досвід людини оцінюється з точки зору того, якою мірою він сприяє самоактуалізації. Якщо він сприяє їй, то індивід суб'єктивно трактує його як позитивний, якщо ж ні – то як негативний. На думку К. Роджерса, невроз та психологічна непристосованість особистості до життя є наслідком неможливості здійснення самоактуалізації, тобто результатом блокування цієї потреби.

Нині відбувається переосмислення багатьох аспектів людського життя, зокрема, відмінностей на рівні людей в самореалізації, самоактуалізації. Так, наприклад, більшість людей орієнтацію на творчість проявляють в напрямку активності й продуктивності особистості у різних сферах життєдіяльності. Тобто, якщо серед ціннісних орієнтацій людини домінує креативність, то й у житті вона здатна проявляти більше творчу активність і продуктивність. Людина влаштовує своє життя залежно від тих цінностей, на які вона орієнтується. Проявом цього є відповідна робота (науковець, наприклад) з домінуючим налаштуванням на пізнання (пізнавальний інтерес).

Вибір життєвого шляху є особистим рішенням кожної людини й він детермінується тими цінностями й установками, котрі домінують у тому оточенні, в якому виховується особистість.

Сучасний стан суспільства, актуальні проблеми сьогодення обумовлюють, значною мірою, декларовану потребу в гармонійних і психологічно здорових особистостях. Важливо, щоб у них був наявний стан душевного благополуччя, який передбачає відсутність хворобливих психічних проявів, натомість

наявність адекватної регуляції поведінки в умовах навколишньої дійсності, спілкування, діяльності.

Правильний вибір життєвих цілей є вирішальною умовою психологічного здоров'я особистості. За допомогою процесів отримання й переробки інформації людина устатковує свій внутрішній світ і власні стани. Відповідно адекватне відображення психікою зовнішнього й внутрішнього світу є необхідною умовою адаптування людини до навколишнього середовища. Будь-які патологічні зміни психіки супроводжуються порушеннями обміну пізнавальної та емоційної інформації між особистістю та с середовищем.

Таким чином, успішна організація в цілому життєдіяльності людини та її психологічне здоров'я передбачають забезпечення оптимальних за змістом й обсягом інформаційних потоків. Вміння розшифрувати свій психофізіологічний стан і впливати на нього, знання своїх сильних і слабких характерологічних особливостей, уміння адекватно оцінювати рівень своїх психофізіологічних можливостей – це все ознаки психологічно-здорової особистості, здатної досягти самоактуалізаційних вершин.

Узагальнено можна виділити дві фази в житті людини:

- соціалізація, накопичення інтелектуального та професійного досвіду;
- самоактуалізація, реалізація особистісного потенціалу.

Заслуговує на увагу, в контексті сприяння професійному самоздійсненню саме вчених - дослідників, такий аспект, як творчий розвиток особистості, котрий являє собою складний багаторівневий процес розкриття самобутньої сутності індивіда на основі актуалізації і переведення на рівень свідомої реалізації глибинно-психічно-семантичного потенціалу суб'єкта. Продуктивність названого процесу де термінується як вагомими інтропсихічними чинниками, так і значущими зовнішніми факторами.

Творчий потенціал є інтегруючим компонентом психіки. Витоки його знаходяться на рівні колективного несвідомого, тому зміст його усвідомлюються суб'єктом лише частково. Те, що творча діяльність характеризується явищами інсайту, є свідченням спонтанного виходу креативних змістів глибинно-психічного походження на рівень свідомості чи діяльності.

Отже, самоактуалізація в сукупності з творчим розвитком особистості є найвищим актом творення у людському житті. В процесі цього творення людина трансцендентує, долаючи межі власних можливостей, піднімається над пасивністю й випадковістю свого існування. Самоактуалізація та розвиток творчого потенціалу є вагомими чинниками самовдосконалення та саморозвитку й поширюється не лише на життєдіяльність у цілому, але й на професійну діяльність.

Вважаємо за доцільне додати, узагальнюючи вже зазначене вище, ще такі положення. Самоактуалізація – найбільш повна й вільна реалізація особистістю своїх можливостей і являє собою суто людську вроджену тенденцію до безперервного розгортання свого необмеженого творчого потенціалу в найрізноманітніших сферах життєбуття, професії, зокрема, тенденцію

максимізувати таланти, обдарованість. Самоактуалізація відбиває інтегральну якість особистості й найважливіший механізм її розвитку.

Самоактуалізація (да А.Маслоу) – це повноцінний розвиток людини, нормативний для всього виду й такий, що відповідає біологічній визначеності.

Потреби самоактуалізації знаходяться на вищому рівні ієрархії потреб (класифікація А. Маслоу) і, як правило, починають задовольнятися лише після хоча б часткового задоволення потреб нижчого рівня, хоча у цього правила є й виключення.

Потреба в самоактуалізації є природною й власне людською потребою, котра надає індивідуальному життю яскраву спрямованість і глибокий сенс, котрий укріплює віру в себе й додає сил, щоб протистояти життєвим негараздам. Самоактуалізація – це завжди реальні вчинки, що виявляють людську активність й відповідальність, здатність до своєчасного й оптимального життєвого вибору. Самоактуалізація ототожнюється з такими особистісними проявами, як самовіддача, самопрезентація, самоутвердження, вільне саморозкриття. Кожна реалізована можливість стосовно розгортання життєвих задумок, планів, програм породжує нові ідеальні моделі потрібного, омріяного майбутнього, виводячи особистість на новий виток розвитку, тим самим, трансформуючи, перетворюючи та оновлюючи її життєбуття.

Прагнення до самоактуалізації – це звершення своєї місії, виявлення визнання, голос долі. Самоактуалізація припускає вихід глибинної природи людини назовні, примирення зі своєю самістю, серцевиною особистості, її максимальний прояв, тобто реалізацію прихованих здібностей і потенційних можливостей, “ідеальне функціонування”. Особистість, яка самоактуалізується досягає дійсної зрілості, не проявляючи при цьому невротичних і інших розладів.

Дослідження подібних кращих представників людського роду може дати неоцінений матеріал відносно можливостей людської природи як такої. Однак, для більшості людей потреба в самоактуалізації так і залишається недосяжною вишиною, про наявність якої вони навіть не здогадуються, оскільки потенціал особистісного зростання виявляється заблокованим несприятливими життєвими обставинами, психічними травмами, отриманими, можливо, на ранніх вікових етапах, страхом успіху, що отримав назву “комплекс Іони”. Тенденція до самоактуалізації часто придушується певними соціокультурними стереотипами, наприклад, традиційним стереотипом мужності, котрий не припускає розвитку таких якостей, як доброта, турботливість, емпатійність тощо. Сильний негативний вплив на функціонування потреби до самоактуалізації є потреба безпеки, оскільки процес зростання вимагає постійного ризику, готовності припуститися помилки, відмовитися від старих, вже апробованих зручних звичок, від чого нерідко буває боляче, тривожно, не комфортно.

Короткотривалий стан самоактуалізації відомий кожній людині, котра хоча б коли-небудь переживала моменти екстазу, захоплення, натхнення, величезного щастя. Так звані злети, пікові переживання, що супроводжують стан інтенсивної самоактуалізації, дуже міцно закарбовуються в пам'яті людини як

найважливіші життєві події, цінність яких важко переоцінити. В стані трансцендентної самоактуалізації, долаючи власне “Я”, особистість стає надсприйнятливою до таких вищих цінностей, як Істина, Краса, Любов.

Особистість, яка спрямована на самоактуалізацію здатна сприймати світ таким, яким він є, а не таким, яким вона хотіла б його бачити. Відношення до себе й інших людей також реалістичні, позбавлені надмірної критичності.

Представлений вище матеріал, нами зумисно був деталізований, оскільки ми вважаємо, що розуміння сутності феномену самоактуалізації, її чинників та конативних обумовленостей сприяє як життєвому, так і професійному само здійсненню різних спеціалістів, науковців, зокрема.

Перспектива подальших досліджень. На основі узагальнення теоретико-експериментального дослідження намітили шляхи подальшого дослідження: виявити можливі чинники (суб'єктна активність особистості), критерії (різновиди компетентностей), мотиваційно-сміслові та сенсо-життєві імперативи професійного самоздійснення та його обумовленість індивідуально-психологічними (темпера ментальними) властивостями, а також особливості саморегуляції та самоактуалізації у вчених-дослідників.

Список використаних джерел

1. Кокун О.М. Життєве та професійне самоздійснення як предмет дослідження сучасної психології /О.М. Кокун //Практична психологія та соціальна робота.- 2013.- № 9.- С. 1 – 5.
2. Кружева Т.В. Професійне самоздійснення: система понять / Кружева Т.В. // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2014. - Том У: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. - Випуск 14.- К.: Інформ.-аналіт.агенство, 2014. - С. 109 – 115.
3. Маслоу А. Самоактуалізація //В кн.: Психологія личности. Тексты /Под ред Ю.Б. Гиппенрейтер. - М.: МГУ. - 1982.- С. 108.
4. Маслоу А. Психологія бытия. - “Рефл – бук”. - 1997. - 300 с.

Spisok vikoristanih dzerel

1. Kokun O.M. ZhittEve ta profeslyne samozdlysnennya yak predmet doslIdzhen-nya suchasnoYi psihologIYi /O.M. Kokun //Praktichna psihologIya ta sotslalna robota.- 2013.- # 9.- S. 1 – 5.
2. Kruzheva T.V. Profeslyne samozdlysnennya: sistema ponyat / Kruzheva T.V. // Aktualnl problemi psihologIYi: ZbIrnik naukovih prats Institutu psihologIYi ImenI G.S. Kostyuka NAPN UkraYini. 2014. - Tom U: PsihoflzlologIya. Psi- hologIya pratsI. Eksperimentalna psihologIya. - Vi-pusk 14.- K.: Inform.- anallt.agenstvo, 2014. - S. 109-115.
3. Maslou A. Samoaktualizatsiya //V kn.: Psihologiya lichnosti. Teksty /Pod red Yu.B. Gippenreyter. - M.: MGU. - 1982.- S. 108.
4. Maslou A. Psihologiya byitiya. - “Refl – buk”.- 1997. - 300 s.

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2015. – Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. – Випуск 15. – 284 с.

Головний редактор:

дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор
С.Д. Максименко

Заступник головного редактора: дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор **Н.В. Чепелева**.

Відповідальні секретарі: канд. психол. наук, ст.н.с. **Н.В. Слободяник** (друкована версія), канд. психол. наук, ст.н.с. **О.Л. Вернік** (електронна версія).

Редакційна колегія:

Моляко В.О., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Балл Г.О.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Карамушка Л.М.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Смутьсон М.Л.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Кокун О.М.**, доктор психол. наук, професор; **Максимова Н.Ю.**, доктор психол. наук, професор; **Москаленко В.В.**, доктор філос. наук, професор; **Піроженко Т.О.**, доктор психол. наук, професор; **Швалб Ю.М.**, доктор психол. наук, професор; **Музика О.Л.**, канд. психол. наук, професор; **Кісарчук З.Г.**, канд. психол. наук, ст.н.с.; **Терещук А.Д.**, канд. психол. наук, ст.н.с.

Члени міжнародної редакційної колегії:

Антон Фабіан, професор, доктор габілітований, завідувач кафедри соціальної роботи, Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (Словаччина); **Марек Палюх**, професор надзвичайний, доктор габілітований гуманітарних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету (Польща); **Євген Глива**, професор, доктор філософських наук з психології, іноземний член НАПН України, (Австралія); **Роман Трач**, професор, доктор філософських наук, іноземний член НАПН України (США); **Альфред Прітц**, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім. Зігмунда Фрейда (Австрія).

Редакційна рада тому: **Кружева Т.В.** (відповідальний редактор тому), канд. психол. наук, доцент; **Клименко В.В.** доктор психол. наук, професор; **Корніяка О.М.** доктор психол. наук, ст.н.с.; **Малхазов О.Р.** доктор психол. наук, професор; **Завадська Т.В.** канд. біол. наук, ст.н.с.; **Савченко Т.Л.** (відповідальний секретар тому).

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
(протокол № 10 від 22.10.2015 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011*

*Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України в галузі психологічних наук
(Наказ МОН України № 1021 від 7.10.2015 р.)*

З М І С Т

<i>Болотнікова І.В.</i> Особливості та чинники професійного самоздійснення працівників профспілок.	3
<i>ВусВ.І.</i> Соціальне здоров'я дошкільників у контексті педагогічних принципів К.Д. Ушинського.	13
<i>Гуменюк Г.В.</i> Дослідження особливостей прояву психофізіологічних характеристик на динаміку професійного самоздійснення... ..	23
<i>Дзвоник Г.П.</i> Вирішення психологічних проблем в комерційних організаціях для забезпечення професійного самоздійснення менеджерів.....	33
<i>Дубчак Г. М.</i> Сравнительный анализ стрессоустойчивости будущих специалистов социомических профессий	43
<i>Завадська Т.В.</i> Рівень самоактуалізації вихователів дитячих дошкільних закладів у процесі професійної діяльності.....	51
<i>Кокун О.М.</i> . Психофізіологічні закономірності професійного самоздійснення особистості: концептуально-емпіричні основи... ..	60
<i>Корніяка О.М.</i> Комунікативний аспект професійного самоздійснення викладача вищої школи.	71
<i>Кравчук С.М.</i> Професійна самореалізація особистості як соціально-психологічний феномен.....	82
<i>Кружева Т.В.</i> Деякі особливості професійного самоздійснення науковців..	92
<i>Лазуренко О.О.</i> Експериментальне дослідження психологічних особливостей емоційної компетентності майбутнього лікаря.....	106
<i>Лотоцька-Голуб Л. Л.</i> Психологічні причини та наслідки прояву синдрому емоційного вигорання у професійній діяльності лікарів.	114
<i>Макаренко О. М., Андрейчева А. О.</i> Методичний підхід до вивчення процесу переживання особистістю емоційного стресу.....	123
<i>Макаренко О.М., Ходос О.С.</i> Специфіка прояву стресу у військовому середовищі.....	133
<i>Малхазов О. Р., Осипенко С. П.</i> Метод диференціації часових рядів рухової діяльності.	139
<i>Панасенко Н.М.</i> Особливості професійного самоздійснення хірурга.....	166
<i>Панасенко Н.М., Войтович М.В.</i> Профілактика професійної деформації практичних психологів системи середньої освіти.....	176
<i>Петренко І.В.</i> Дослідження процесу діалогічної партиципації у просторі освіти.....	183
<i>Поладко Г.О.</i> Дослідження процесу адаптації у пацієнтів з феохромоцитомною дисфункцією	190
<i>Притула О.А.</i> Мотивація до досягнення успіху та мотивація до уникнення невдач як основні мотиви професійної діяльності кризисменджерів.....	201
<i>Савченко Т.Л.</i> Психофізіологічні особливості професійного самоздійснення вчителів-предметників.	209

<i>Серьогін Ю.В.</i> Виклик часу: Основні напрямки військового виховання молоді в Україні.....	217
<i>Хміляр О.Ф., Черевичний С.В.</i> Психологія прийняття рішення командиром: від амбівалентності до символічної регуляції поведінки.	224
<i>Ходос О.С.</i> Складові процесу адаптації військовослужбовців до військової служби.	232
<i>Цавалюк Т.О.</i> Інтелектуальні почуття молодших школярів: теоретико-методологічне дослідження.....	242
<i>Чайка Г.В.</i> Особливості ціннісних орієнтацій гравців, які надають перевагу різним типам комп'ютерних ігор.	249
<i>Чудакова О.М.</i> Креативність особистості: формально-динамічна її передумова та показники.....	260
<i>Шмаргун В.М., Шмаргун М.І.</i> Інваріантність та концептуальність функціональних систем психічного розвитку.	268
Відомості про авторів.....	277

CONTENTS

<i>Bolotnikova I.V.</i> Bolotnikova I.V.Features and factors of professional self-fulfilment of trade-union employees.....	3
<i>Vus V.I.</i> Public health of preschoolers in the context of pedagogical basis of K.D. Ushinsky.....	13
<i>Humenyuk H.V.</i> The study of features of psychophysiological characteristic manifestations in the dynamics of professional self-fulfilment. ...	23
<i>Dzvonyk G. P.</i> Solution of the psychological problems in commercial organizations to guarantee managers' their profesional self-realization..	33
<i>Dubchak H.M.</i> . Comparative analysis of stress resistance of different sociometric professions.....	43
<i>Zavadska T.V.</i> A level of self-actualization of tutors of child's preschool is in the process of professional activity.....	51
<i>Kokun O.M.</i> Psychophysiological objective laws of person's professional self-fulfilment: conceptual and empirical basis.	60
<i>Korniyaka O.M.</i> Communicative aspect of professional self-fulfilment of a higher school lecturer.	71
<i>Kravchuk S.M.</i> Professional self-realization of personality as socio-psychological phenomena.....	82
<i>Krujeva T.V.</i> Self-fulfilment: the system of concepts.....	92
<i>Lazurenko O.O.</i> Experimental study of psychological characteristics of future doctor's emotional competence.	106